

نقش ازدواج در ثبات جامعه

معصومه کمالی

چکیده

ازدواج در زمره پیچیده‌ترین روابط انسانی است و به یقین می‌توان گفت که هیچ یک از روابط انسانی، ابعادی به وسعت و تعدّد ابعاد ازدواج ندارند و در نتیجه، ازدواج ارتباطی را پدید می‌آورد که در مقایسه با دیگر ارتباطات انسانی، از فراگیری بی‌نظیری برخوردار است. ازدواج برای حفظ عفت انسان‌ها (زن و مرد)، به طور یکسان شکل گرفته است و به همین علت حفظ ارزش‌های گروهی و انسانی را بر عهده دارد و گزینش همسر، موجبات ثبات فرهنگ هر گروه را در خلال نسل‌ها فراهم می‌آورد. ازدواج برای آن صورت می‌گیرد که کانونی برای پذیرایی نسل آینده تشکیل گردد و بنابر احادیث بسیار، بسیار مقدّس و والا شمرده شده است. هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند ادّعای سلامت کند، مگر آن که از خانواده‌هایی سالم برخوردار باشد؛ چرا که هیچ یک از آسیب‌های اجتماعی نیست که فارغ از تأثیر خانواده پدید آمده باشد. روند روبه رشد بزهکاری‌های اجتماعی در کشورهایی که بنیان خانواده در آنها متزلزل شده، حاکی از آن است که بی‌توجهی به پدیده ازدواج و نهاد خانواده، در گسترش این معضل تأثیر بسزایی دارد. پس باید به منظور رعایت مصالح جامعه بشری و خانواده، مرزبندی‌های دقیقی در مناسبات مرد و زن و روابط فردی و اجتماعی و خانوادگی افراد صورت گیرد؛ زیرا سعادت و سلامت اجتماع و تداوم نسل‌ها جز در سایه تنظیم روابط و تقسیم عادلانه مسئولیت‌ها صورت نمی‌پذیرد.

کلید واژه: ازدواج، روابط انسانی، ثبات اجتماعی، خانواده

مقدمه

با پدیده ازدواج، نهادی اجتماعی به نام «خانواده» شکل می‌گیرد که در طول سالیان دراز و اعصار گذشته، کانون کار و استراحت بوده است؛ اما امروز علاوه بر این، کانون فرهنگی و اجتماعی نیز هست و از لحاظ اخلاقی و فرهنگی، تأثیرات بسیاری بر جامعه می‌گذارد و در میان تمامی نهادها و سازمان‌های اجتماعی، نقش و اهمیتی خاص دارد.

با توجه به اهمیت حیاتی خانواده در اجتماع که جامعه‌شناسان بر آن تأکید فراوان دارند، هنوز مفهوم خانواده، یکی از پرابهام‌ترین مفاهیم این علم است. بورگس و لاک^۱ در اثر مشترکشان در زمینه خانواده در سال ۱۹۵۳م، می‌نویسند: «خانواده گروهی متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، همخونی و یا پذیرش فرزند، به عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر و خواهر، در ارتباط متقابلند و فرهنگ مشترکی پدید می‌آورند و در واحد خاصی زندگی می‌کنند».

اهمیت حیاتی خانواده در سلامت جسم و روان انسان‌ها در تمامی جوامع تا بدانجاست که شرایط موجود در آن آثاری ژرف در جامعه برجا می‌گذارد. بدین قرار، خانواده واحدی است اجتماعی با ابعاد گوناگون زیستی، اقتصادی، حقوقی، روانی و جامعه‌شناختی؛ در واقع خانواده نمادی اجتماعی به شمار می‌آید که همانند آینه‌ای عناصر اصلی اجتماع را در خود دارد و انعکاسی از نابه‌سامانی‌های اجتماعی است. به بیان دیگر، خانواده، معیار شناخت و سنجش آسیب‌های اجتماعی است.

هورکهایمر^۲، معتقد است که از میان تمام نهادهای اجتماعی که فرد را برای قبول اقتدار حکومتی آماده می‌سازند، خانواده در مقام اول قرار دارد؛ زیرا خانواده به عنوان مهم‌ترین قدرت تربیتی از بازتولید و شخصیت انسان‌ها مراقبت می‌کند. همچنین اولین نهاد دربرگیرنده انسان، خانواده است؛ نهادی که وابستگی کاملی با نظام کلی جامعه دارد و ساختار باید و نبایدها، اخلاقیات و آداب و رسوم فرهنگی در نهاد آن شکل می‌گیرد. بنابراین، خانواده اهداف کلی جامعه را دنبال می‌کند. سوالی که در اینجا پیش می‌آید این است که ازدواج چه نقشی در ثبات جامعه دارد؟

^۱ W.Burgess, .H.Lock

^۲ M.Horkheimer

مفهوم شناسی

- ازدواج: ازدواج که پیوند زناشویی نیز نامیده می‌شود، یک پیوند فرهنگی و اغلب قانونی/حقوقی به رسمیت شناخته شده بین افرادی به نام همسر یا شوهر است. این پیوند حقوقی تعهداتی را بین افراد پیوند داده شده و نیز بین آنها و فرزندان‌شان و بین آنها و خویشاوندان سببی‌شان برقرار می‌کند. ازدواج تقریباً یک پدیده جهان فرهنگی است اما تعریف ازدواج بین فرهنگ‌ها و مذاهب و در طول زمان متفاوت است. به طور معمول، ازدواج نهاد اجتماعی است که در آن روابط بین فردی، معمولاً جنسی، تأیید یا نفی می‌شوند. در برخی فرهنگ‌ها، ازدواج قبل از انجام هر گونه فعالیت جنسی اجباری است یا به آن توصیه می‌شود.^۱
- روابط انسانی: روابط انسانی عبارت است از ایجاد، توسعه و گسترشی که بتواند انگیزه‌های پرتیمی را از راه موفقیت گروهی در راه نیل به هدف‌های سازمانی از طریق ایجاد رضایت مندی در اعضا بوجود آورد. در تعریف فوق به نظر می‌آید که برقراری روابط انسانی از وظایف اساسی مدیریت است و مدیر باید در محیط سازمانی خود چنان روابطی را به وجود آورد و بعداً آن را گسترش دهد که سبب پیدایش انگیزه برای گسترش موقعیت و رضایت در افراد در راه رسیدن به اهداف سازمان شود.
- ثبات اجتماعی: ثبات اجتماعی به نظریات اولین پیشگامان جامعه‌شناسی یعنی اگوست کنت و امیل دورکیم بازمی‌گردد؛ یعنی نظریات جامعه‌شناسی اثبات‌گرا و کارکردگرایی. این نظریات دیدگاه‌هایی محافظه‌کارانه هستند که به جای دگرگونی اجتماعی، ثبات و نظم را در نظام اجتماعی مورد توجه قرار می‌دهند. از جمله قضایای عمده‌ای که از نوعی واکنش محافظه‌کارانه سرچشمه می‌گیرند و دست‌کم از آغاز مبنای تحول جامعه‌شناسی را فراهم آوردند این است که دگرگونی نه‌تنها برای جامعه و عناصر سازنده‌اش، بلکه برای افراد جامعه نیز یک نوع تهدید به‌شمار می‌رود.^۲
- خانواده: در جوامع انسانی، خانواده به گروهی از افراد گفته می‌شود که با یکدیگر از طریق هم‌خونی، تمایل سببی، یا مکان زندگی مشترک وابستگی دارند. خانواده در بیشتر جوامع، نهاد اصلی جامعه‌پذیری کودکان است. سازمان ملل متحد (۱۹۹۴) نیز در آمار جمعیتی خود، خانواده را چنین تعریف می‌کند: «خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفره‌ای گفته می‌شود که باهم زندگی می‌کنند، درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا

^۱ نعیم، مهدی: «راهکارهای ازدواج موفق»، نشر محقق اردبیلی، ۱۳۹۵.

^۲ ریتزر، جورج؛ نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، محسن ثلاثی، تهران، علمی، ۱۳۷۴، ص ۱۴.

ازدواج، با هم نسبت دارند. در یک خانواده ممکن است یک یا چند خانواده زندگی کنند، تمام خانوارها، هم خانواده نیستند.^۱

تأثیر و نقش ازدواج بر سلامت اجتماعی

ازدواج یکی از اساسی ترین و در عین حال حساس ترین مراحل زندگی انسان به شمار می رود. انسان بنابر سرشت و ماهیت وجودی خویش و وابستگی به غیر در پاسخ به نیازهای درونی و بیرونی خود همواره از فردگرایی گریزان بوده است. حتی انسان بدوی نیز بی نیاز از زندگی مشترک (خانوادگی و گروهی) نبود. ازدواج اصلی ترین و عالی ترین نمود این پاسخ است و مظهری از قانون گروه گرایی اوست. از دیدگاه جامعه شناسی، ازدواج یک قرارداد اجتماعی و ضامن بقای نسل انسان است و آرامش و امنیت در یک جامعه، نتیجه ازدواج سالم و محیط آرام بخش خانواده است. از آنجائیکه ازدواج عامل پیدایی خانواده و تاخیر و عقب افتادن آن باعث تاخیر در پیدایش و شکل گیری خانواده های جدید است موضوع قابل اهمیتی برای بررسی است.^۲

از نگاه اجتماعی، ازدواج تک همسر، دگرجنس گرا و داوطلبانه که شکل جا افتاده و تقریباً انحصاری ازدواج در جهان امروز است، را می توان همزیستی فیزیکی داوطلبانه دو نفر در یک مکان فیزیکی (خانه) برای تشکیل یک گروه اجتماعی (خانوار) و برای ایجاد یک زندگی زناشویی و فرزندآوری و تربیت و حمایت از آنها تا زمان رسیدن به سن جدایی از گروه اول، تعریف کرد. خانواده که واحد اصلی و اساسی جوامع انسانی است، بر پایه ازدواج شکل می گیرد و نکته قابل توجه در آن است که مطالعات انسان شناختی در طول قرن بیستم که تقریباً تمام کره زمین را بررسی کرده اند، هرگز جامعه ای نیافته اند که در آن خانواده وجود نداشته است. مثلاً در جوامع قدیمی، ازدواج های خانوادگی بسیار بیشتر از جوامع کنونی بوده است و یا ازدواج تا پیش از دوران مدرن عموماً براساس انتخاب زوجین انجام نمی شده و خانواده تصمیم گیری می کردند و یا چند همسری رسمی بوده است که در بسیاری از جوامع سنتی وجود داشته و هنوز هم در برخی از جوامع وجود دارد و ...^۳

^۱نجاریان، فرزانه، عوامل موثر در کارایی خانواده ۱۳۷۵، ص ۱۹

^۲ایمانی، مریم، تحلیل جامعه شناختی ازدواج در ایران؛ ۱۳۹۶، ص ۸.

^۳استادان طرح جامعه و آموزش خانواده، جوان و تشکیل خانواده، ص ۱۲۹.

اهمیت ازدواج پیش از هر چیز به دلایل اجتماعی آن یعنی به دلیل شکل‌گیری خانواده است. همین امر ازدواج را از یک هدف کوتاه مدت یعنی روابط زناشویی جدا می‌کند. از همین رو نیز ازدواج‌هایی که آگاهانه یا ناخود آگاهانه، صرفاً با این هدف انجام گرفته باشند، به دلیل جذابیت و کشش جنسی دو طرف و به قصد تحقق بخشیدن به این تمایلات، عموماً عمر کوتاهی دارند زیرا این کشش نمی‌تواند طولانی مدت باشد، مگر آنکه با داده‌های اجتماعی، عاطفی، روانی، فرهنگی دیگری تکمیل شده و تقویت و بازتولید شود. همین را درباره برخی دیگر از جذابیت‌ها نیز می‌توان گفت که در جامعه‌شناسی به آنها "ازدواج‌های حسابگرانه" گفته می‌شود مثلاً کسانی که برای بالا بردن قدرت خود از لحاظ سیاسی، اجتماعی یا اقتصادی با هم ازدواج می‌کنند. در این ازدواج‌ها نیز حسابگری‌ها عموماً نمی‌توانند پایدار باشند و تغییر می‌کنند و در نتیجه پایه‌های ازدواج به پایه‌های ازدواج به لرزش درآمده و فرو می‌پاشند. از جمله دلایلی که در جهان مدرن میزان طلاق به شکل غیر قابل مقایسه‌ای بیشتر از دوران پیش صنعتی است (که تقریباً طلاق وجود نداشت)، این است که بیشتر ازدواج‌ها بنا بر خواست فردی صورت می‌گیرد و اغلب یا حسابگرانه‌اند یا بر پایه عشق و نیاز جنسی^۱.

چگونه ازدواج می‌تواند ثبات یابد و به یک امر پایدارتر تبدیل شود و اصولاً چرا باید چنین باشد؟ در سال‌های دهه ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ یعنی زمانی که در کشورهای اروپایی و آمریکا موضوع "عشق آزاد" مطرح شد، این تصور یا بهتر بگوییم توهم نیز بسیار رشد کرد که اصولاً باید به سوی حذف ازدواج و حذف خانواده رفت و "عشق آزاد" را پیش گرفت. اما بسیار زود مشخص شد که این اندیشه‌ها بی‌پایه هستند و فاقد پشتوانه اجتماعی و چشم‌اندازهای واقع بینانه‌ای هستند که هزاران سال است جوامع انسانی را حفظ کرده‌اند. مساله در ازدواج یعنی قراردادی که هم محدود کننده و تعهدآور است (تعهد در ازدواج یعنی وفادار ماندن زن و شوهر به یکدیگر و تعهد والدین نسبت به فرزندان) کاملاً شباهت به قرارداد اجتماعی‌ای دارد که شهرها و دولت‌های مدرن را به وجود آورد. در هر دو مورد گروهی از افراد، که شهرها و دولت‌های مدرن را به وجود آورد. در هر دو

^۱ حدادعادل، غلامعلی، فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی، ص ۷۲.

مورد بررسی قرار داده و بر نقش این عوامل در تداوم نسل‌ها تأکید ورزیده‌اند. همچنین تأثیر فرهنگ و جامعه بر امر ازدواج نیز گاهی آن را به مشکلاتی چند مواجه می‌سازد.^۱ به عنوان مثال، هنگامی که انتخاب همسر با هزینه‌های سنگینی چون هزینه مراسم بزرگ و با شکوه، جهیزیه سنگین، مهریه سنگین و... رو به رو می‌شود، در نتیجه با تأخیر در ازدواج، کاهش در عمومیت آن و نیز کاهش در شمار متولّدین و سرانجام کاهش میزان باروری مواجه هستیم. با این همه، جامعه همواره ترجیح داده است که ازدواج افراد، با مراسمی خاص و گاه با اهمیت بسیار برگزار شود. اما در واقع، با توجه به این نکته که ازدواج، واقعه اجتماعی بسیار مهمی است و پایداری گروه و زندگانی کیفی و کمی نسل‌های متوالی به آن بستگی دارد، باید با کاهش هزینه‌ها در اجرای مراسم و مهریه و جهیزیه و فراهم آوردن تسهیلات لازم برای ازدواج جوانان، از تأخیر در این امر مهم، جلوگیری کرد.^۲

به اعتقاد استاد شهید مطهری «ازدواج تنها برای آن نیست که زن و مرد از مصاحبت هم لذّت ببرند، ازدواج برای آن صورت می‌گیرد که کانونی برای پذیرایی نسل آینده تشکیل گردد. خانواده محیطی است که عواطف اجتماعی و انسانی در آن رشد می‌کند».

^۱ موسوی سبزواری، عبدالاعلی، مواهب الرحمن، ج ۸، ص ۲۱.

^۲ طباطبائی، سیدمحمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۲۳۰.

نتیجه گیری

امروزه به دلیل آنکه ازدواج و همسرگزینی به شدت در حال تغییر و تحول است، این موضوع برای بسیاری از متفکرین به صورت مسأله درآمده است. در جریان تغییرات اجتماعی، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی تغییر می‌کند، بنابراین شیوه‌های همسرگزینی، همچنین انتظارات زن و شوهر و مناسبات آنها هم دگرگون خواهد شد. البته در جوامعی نظیر ایران که هنجارهای خانوادگی بیشتر از سایر جوامع پابرجا هستند، خانواده به لحاظ شرایط ساختاری در امر ازدواج جوانان بی‌تأثیر نیست. در واقع از یکسو وضعیت خانواده‌های دختر و پسر، در مسائل مربوط به ازدواج جوانان مؤثر است و از سوی دیگر خانواده‌های نسل قبلی با انتقال جوهره و معنای اصلی خانواده به نسل جدید، عملاً به ایجاد یک سلول اجتماعی دیگر کمک می‌کنند. امروزه مقولاتی نظیر، تحصیلات عمومی و عالی، دوره سربازی، جستجوی کار و ... در جامعه جدید موجب پیدایش دوره‌ای شده است که پسران برای کسب صلاحیت‌های لازم در فرآیند ازدواج ناگزیر باید آن را سپری کنند و دختران به عنوان دوره انتظار، باید آن را پشت سر بگذارند. همچنین پیدایش مرحله‌ای به عنوان نامزدی و نیز فعالانه شدن نقش دختران و پسران در مراحل گوناگون ازدواج موجب شده است تا دوران آشنایی، پدیدار گردد که دختران و پسران جوان در این دوره جهت انتخاب آزادانه و آگاهانه تحت نظارت خانواده‌ها با یکدیگر مذاکره می‌کنند، در صورتی که در گذشته صرفاً خانواده، اقوام و آشنایان، مذاکره کننده و تصمیم گیرنده اصلی بودند و جوانان در بسیاری از مراحل ازدواج نقشی منفعلانه داشتند و تمامی امور در مراحل تصمیم‌گیری و اجرا بر عهده خانواده و سایرین بود، اما امروزه زوج جوان محور تصمیم‌گیری‌ها در مراحل گوناگون ازدواج اعم از انتخاب همسر، چگونگی برگزاری مراسم و ... می‌باشد و معمولاً خانواده‌ها به نظارت کلی اکتفا می‌کنند. که این نظارت در راستای همان شرایط اجتماعی و سازوکارهای فرهنگی است، به طوری که خانواده‌ها تجانس اجتماعی زوج جوان را از لحاظ طبقاتی، خانوادگی و اجتماعی در نظر می‌گیرند و سپس با توجه به میل و علاقه باطنی دختر و پسر نسبت به یکدیگر، مقدمات ازدواج را فراهم می‌کنند. البته این امکان هم وجود دارد که دختر و پسر، شخصاً همدیگر را انتخاب کرده و سپس رضایت خانواده‌های خود را جلب کنند. در جامعه سنتی، پسران پس از ازدواج، زندگی مشترک خود را در خانه پدری آغاز می‌کردند، اما در حال حاضر، زوج‌های جوان

تمایل دارند در مسکن مستقل و جدا از خانه پدری بسر برند، به همین دلیل آنان امروزه برای آغاز زندگی مشترک با مشکل تهیه مسکن روبرو می‌شوند. همچنین زندگی در شرایط جدید جامعه سبب شده است تا میان فرآیند ازدواج دختران و پسران تفاوت‌هایی بروز نماید.

پس تا انسان زنده است و زندگی می‌کند، نیازمند یار و یآوری مهربان و رفیقی همدل و همراه و پشتیبان لحظه‌های تنهایی است و همسر انسان بهترین فرد است. اینجاست که دین مبین اسلام بر ازدواج تاکید فراوانی داشته و پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و سایر معصومین (علیهم السلام) و بزرگان بر آن تاکید و توصیه بسیار می‌نمودند. آثار دیگری نیز بر ازدواج مترتب است؛ مانند حرمت برخی از زنان و ایجاد حقوق زوجیت.. مرد رئیس خانواده و نقش نان‌آور را بر عهده دارد، زن نقش کدبانوی خانه را ایفا میکند، نقش اقتصادی مرد و شغل وی قاطع‌ترین تعیین کننده پایگاه حقوقی خانواده و نقش اصلی مرد در جامعه است. در نتیجه شرکت مرد در کار منزل به حداقل میرسد و خانه‌داری و بچه‌داری اساسی‌ترین فعالیت‌ها و نقش زن است.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. اسدی، مصطفی؛ دانشنامه موضوعی قرآن، برگرفته از مقاله «نگاهی به اهداف و آثار ازدواج در قرآن»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۸.
۳. احمدی، کامیل، طنین سکوت (پژوهشی جامع در باب ازدواج زودهنگام کودکان در ایران)، تهران، نشر شیرازه، چاپ اول، (۱۳۹۶) ص ۱۱.
۴. اعزازی، شهلا (۱۳۸۵)، جامعه‌شناسی خانواده: با تأکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر، تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، شابک ۹۶۴-۵۵۱۲-۵۵۲-X.
۵. المحقق الحلّی، ابوالقاسم نجم‌الدین جعفر بن الحسن الهذلی؛ شرائع الإسلام فی مسائل الحلال والحرام، ج۴، ۲۰۱۴.
۶. بهاء‌الله، کتاب اقدس، مرکز جهانی بهائی ۱۹۹۲.
۷. توسلی، غلام‌عباس؛ نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران، ۱۳۷۶.
۸. «خبرگزاری فارس - فیلم | متأهلی بهتره یا مجردی؟». خبرگزاری فارس. ۲۰۱۹-۰۷-۲۰. دریافت‌شده در ۲۰۲۲-۰۷-۰۴.
۹. دکتر شیرینی. «آیا دخترها هم می‌توانند به خواستگاری فکر کنند؟». بایگانی‌شده از اصلی در ۲۶ اوت ۲۰۱۷. دریافت‌شده در ۲۶ اوت ۲۰۱۷.
۱۰. سایت اندیشه قم، برگرفته از مقاله «آثار ازدواج»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۸/۳/۲۷.
۱۱. «کودک همسری؛ گره کور قانونگذاری یا مقاومت محافظه‌کاران؟» BBC News. فارسی. دریافت‌شده در ۲۰۲۱-۱۰-۱۲.
۱۲. مقام زن، خلاصه آثار شهید مطهری، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۰.
۱۳. مشاوره پیش از ازدواج، مسعود جان بزرگی، صص ۱۹۲-۱۹۴، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، اول، ۱۳۹۷.
۱۴. مشارکت‌کنندگان ویکی‌پدیا. «Family». در دانشنامه ویکی‌پدیای انگلیسی، بازبینی‌شده در ۱۸ دی ۱۳۹۱.
۱۵. مقدمه ای بر جامعه‌شناسی خانواده، باقر ساروخانی، تهران، سروش، ۱۳۷۹.
۱۶. نعیم، مهدی: «راهکارهای ازدواج موفق»، نشر محقق اردبیلی، ۱۳۹۵.

۱۷. نجاریان، فرزانه: «عوامل مؤثر در کارایی خانواده»، دانشگاه آزاد اسلامی (پایان نامه کارشناسی ارشد)، ۱۳۷۵.

۱۸. هراتیان، عباسعلی؛ شناسایی عوامل ثبات زناشویی در جامعه ایرانی- اسلامی با رویکرد فراترکیب؛ ۱۳۹۹.